

اصول و مؤلفه‌های فرهنگ دفاعی در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

محمد مولوی^۱

مهدی مولوی^۲

چکیده

فرهنگ دفاعی در تمدن ایرانی اسلامی ریشه‌ای دیرینه دارد و برخاسته از فرهنگ اصیل و نهادینه‌شده در درون آن ملت است. با توجه به اینکه مؤلفه‌های فرهنگ دفاعی در هر ملتی را همان مؤلفه‌های اصلی تمدن هر ملت تشکیل می‌دهد، می‌توان با شناسایی آن مؤلفه‌ها به غنی کردن هرچه بیشتر آن کمک کرد. هدف پژوهش حاضر، بررسی اصول و مؤلفه‌های فرهنگ دفاعی در اندیشه مقام معظم رهبری است. بنابراین، این پژوهش درصدد است تا به این سؤال پاسخ دهد که مهم‌ترین اصول و مؤلفه‌های فرهنگ دفاعی از دیدگاه مقام معظم رهبری کدام‌اند؟ نتایجی که از پژوهش حاضر به دست آمد، نشان می‌دهد که این مؤلفه‌ها عبارت‌اند از: استکبارستیزی و دفاع از مظلومان، همکاری دفاعی و بازدارندگی، صلح‌طلبی و همزیستی مسالمت‌آمیز، افزایش بصیرت و هوشیاری، دشمن‌شناسی، استقلال ملی، مبارزه با اباحه‌گری، تقویت هویت و انسجام ملی، اعتماد و اطمینان به صدق وعده الهی، فرهنگ ایثار و شهادت، ولایت محوری و ولایت‌مداری، تولید علم و دانش، داشتن روحیه بسیجی و دفاع مردمی. روش تحقیق مورد استفاده در این مقاله، توصیفی-تحلیلی است.

کلید واژه‌ها: فرهنگ، دفاع، فرهنگ دفاعی، مقام معظم رهبری.

۱- *Email: molavi@isr.ikiu.ac.ir*

۲- *Email: mahdimolavi2001@gmail.com*

۱- استادیار گروه علوم قرآن دانشگاه بین‌المللی امام خمینی(ره)

۲- کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی دانشگاه شاهد (نویسنده مسئول)

مقدمه

اساساً وقتی صحبت از دفاع می‌کنیم، باید به مفهومی فراتر از حوزه‌های شناخته‌شده آن‌هم نگاه کنیم؛ یعنی دفاع فقط دفاع نظامی و فیزیکی نیست، بلکه دفاع می‌تواند ابعاد و عرصه‌های مختلف داشته باشد. به همین جهت، وقتی در مورد فرهنگ دفاعی صحبت می‌کنیم، نگاه ما به ابعاد و عرصه‌های مختلف آن است. اگر فرهنگ را چارچوبی از «بایدها» و «نبایدها» در نظر بگیریم، فرهنگ دفاعی ترسیمی از موضوعاتی است که با توجه به مبانی موجود، در بطن جامعه وجود دارند.

در همین راستا، نکته مهمی که باید بدان توجه کرد، این است که سیستم دفاعی کشورها به انحای مختلف تحت تأثیر فرهنگ راهبردی آن‌ها قرار دارد، چراکه این فرهنگ که با گذشت زمان و مواجهه با تهدیدات و چالش‌های مختلف شکل گرفته و تغییر پذیرفته است و به همین دلیل تعیین می‌کند که دفاع ملی باید چه سبک و سیاقی داشته باشد.

فرهنگ دفاعی در فرهنگ ایرانی - اسلامی ریشه‌ای دیرینه دارد که متناسب با شرایط سخت روحیه دفاعی در ملت ما ظهور و بروز داشته است. هویت قوی و فرهنگ دفاعی ریشه‌دار یکی از عوامل مهمی بوده است که باعث شده انقلاب اسلامی در تاریخ پر فراز و نشیب خود محفوظ بماند و مایه مباهات و افتخار ملت‌های آزادی‌خواه شود.

فرهنگ دفاعی، بر اساس نوع راه‌کار، ابزار خاص خود را می‌طلبد؛ مثلاً اگر راهکار سیاسی باشد، قطعاً عوامل و ابزار سیاسی را به کار می‌گیرد که در نتیجه آن را فرهنگ سیاسی دفاع می‌گویند و اگر ابزار مورد استفاده، اقتصادی باشد، آن را فرهنگ اقتصادی دفاع می‌نامند؛ اما باید توجه داشت که محرک و مولد اصلی در همه صحنه‌ها، انسان است. بنابراین این مطلب نشان می‌دهد که فرهنگ دفاعی هر ملتی برخاسته از فرهنگ اصیل و نهادینه‌شده در درون آن ملت است و مؤلفه‌های فرهنگ دفاعی در بین هر ملتی را همان مؤلفه‌های اصلی فرهنگ هر ملت تشکیل می‌دهد.

اهمیت مقوله‌های فرهنگ، فرهنگ دفاع و جهاد به این موضوع بر می‌گردد که فرهنگ و مفاهیم دفاعی جزئی از فرهنگ راهبردی محسوب می‌شود و مفاهیمی همچون امنیت، رقیب، متحد یا دشمن نیز در همین چارچوب معنا پیدا می‌کنند. بر این اساس برای کشور ایران نیز هم‌زمان با تغییر رویه غرب در مقابله با نظام جمهوری اسلامی ایران از جنگ سخت به جنگ نرم مبتنی بر القای تفکرات ضد ایدئولوژی اسلامی در بین مردم، انتخاب دفاعی مناسب و

متناسب ضروری است؛ دفاعی که با بهره‌گیری از ظرفیت‌های ملی، تأکید بر تقویت ظرفیت‌های فرهنگی و توجه به نگاه ایجابی رهبر انقلاب اسلامی آیت‌الله خامنه‌ای به مقوله فرهنگ امکان‌پذیر خواهد بود. (قهرمانی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۴: ۴)

با پیروزی جمهوری اسلامی و تغییر شاخصه‌های بنیادین در عرصه‌های مختلف، مؤلفه‌هایی همچون سازش، دفاع از مظلوم، استکبارستیزی و مبارزه با دشمن، جهاد، شهادت و همچنین مؤلفه‌های دیگری شکل گرفت که در بطن فرهنگ سیاسی ایران وجود داشته و رفته‌رفته در فرهنگ دفاعی کشور نیز نهادینه شده است.

در این نوشتار نگارندگان درصدد هستند تا مهم‌ترین شاخصه‌ها و مؤلفه‌های فرهنگ دفاعی را از منظر مقام معظم رهبری مورد تحلیل قرار دهند. بنابراین مهم‌ترین سؤال‌هایی که در این پژوهش به آن‌ها پاسخ داده می‌شود، عبارت است از: منظور از دفاع و فرهنگ دفاعی چیست؟ و مهم‌ترین مؤلفه‌های فرهنگی دفاعی در بیانات مقام معظم رهبری کدام‌اند؟

۱- سابقه پژوهش

بررسی آثار و مطالعات انجام‌شده در زمینه فرهنگ دفاعی از دیدگاه مقام معظم رهبری نشان می‌دهند که در این زمینه مطالعات زیادی انجام نشده و در همین تعداد اندکی از مطالعات که در این زمینه انجام شده است، به صورت کامل مؤلفه‌های فرهنگی را در همه عرصه‌های نظام مورد بررسی قرار نداده‌اند.

در برخی موارد در حوزه سیاسی، برخی در حوزه فرهنگی، برخی در حوزه کلان و برخی در حوزه خرد مورد بررسی قرار داده و لذا هیچ‌کدام از این پژوهش‌ها به صورت کامل تمام حوزه‌ها و عرصه‌های مختلف را مورد بررسی قرار نداده‌اند. برخی از مهم‌ترین پژوهش‌های انجام‌شده در اینجا بیان شده است:

- قهرمانی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۴) نشان دادند که اصول و مؤلفه‌های فرهنگی از دیدگاه مقام معظم رهبری متأثر از فرهنگ راهبردی جمهوری اسلامی ایران است.

- میر محمدی (۱۳۹۳) شاخص‌ها و مؤلفه‌های فرهنگی در کلام امام خمینی (ره) و آیت‌الله خامنه‌ای را از منظر مقولات کلان و راهبردی بیان می‌کند. ایشان بیشتر از نگاه اقتصاد مقاومتی و مدیریت جهادی به بررسی و تحلیل این مؤلفه‌ها می‌پردازد و نشان می‌دهد که عناصر و مؤلفه‌های فرهنگ از دیدگاه امام خمینی (ره) عبارت‌اند از: عشق به شهادت، سبقت در میدان مبارزه برای شهادت، ایمان قلبی به خدا، روی‌گردانی از ظواهر دنیای فریبنده، پرهیز از

شهوای حیوانی و هواهای نفسانی و مورد آخر، تحمل خسارت بزرگ در راه مبارزه. ایشان بیان می‌کنند که اگر این ویژگی‌های شاخص، سرمشق ما در زندگی قرار نگیرند، عنصر اصلی فرهنگ را که انسان مولد و محرک است، نخواهیم داشت و در صورت فقدان انسان محرک و مبارز، راه‌کارها و ابزارهای فرهنگی سودی نخواهد داشت.

- احمدیان (۱۳۹۴) در مقاله خود نشان می‌دهد که بخشی از ابعاد و مؤلفه‌های دفاعی، متأثر از جهت‌گیری‌های فرهنگی ایشان است. وی با تحلیلی که از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای داشته‌اند، نشان داده است که علم، همکاری‌های سیاسی و تحقیق و پژوهش می‌تواند از این مؤلفه باشند و برای مردم نوعی جهاد محسوب می‌شود. یعنی اینکه ایجاد فرهنگ و اندیشه صحیح در جامعه نوعی جهاد است؛ این جهاد در راه خدا است.

- یافته‌های همایش تبیین اندیشه‌های دفاعی امام خمینی (ره) (۱۳۹۳) نشان می‌دهد که مهم‌ترین شاخص‌ها و مؤلفه‌های فرهنگی و دفاعی از نظر امام خمینی (ره) عبارت‌اند از: نصرت الهی، حمایت از محرومان، تکلیف جهت‌بیداری ملت‌ها، ذلت‌ناپذیری، دفاع در برابر تجاوز دشمن، امر به معروف و نهی از منکر، استقلال‌طلبی، تکیه بر قدرت مردم، اصل اتحاد و برادری و ظلم‌ستیزی و مقابله با استکبار.

- جزایری (۱۳۹۰) در پژوهشی تحت عنوان «جنگ نرم از دیدگاه مقام معظم رهبری» به بررسی مؤلفه‌های تهاجم فرهنگی و جنگ نرم از دیدگاه مقام معظم رهبری می‌پردازد.

۲- مفاهیم و چارچوب نظری تحقیق

۲-۱. مفاهیم تحقیق

از جمله محورهای اساسی و پایه‌ای در پژوهش، بحث واژه محوری است؛ واژه‌هایی که رویکرد اصلی بحث با قرار گرفتن بر روی آن‌ها قابل تبیین و بررسی است. در رابطه با موضوع بررسی مؤلفه‌های فرهنگ دفاعی در مبانی فکری و بیانات مقام معظم رهبری نیز وضعیت به این شکل است. به عبارتی، نویسنده باید در مرحله اول توانایی تحلیل معنایی مطالب را داشته باشد تا در ادامه روند بتواند در قالب‌سازی و تبیین موضوع موفق باشد. واژه‌های مطرح در رابطه با موضوع حاضر به شکل زیر قابل بررسی است:

۲-۱-۱. فرهنگ

فرهنگ پدیده‌ای است که همزاد بشر است و به‌مثابه مجموعه‌ای از باورها، ارزش‌ها، آداب و رسوم است و در تمام شاخه‌های علوم اجتماعی از فرهنگ بحث می‌شود. فرهنگ مهم‌ترین و اصلی‌ترین وسیله برای حفظ هویت جامعه است؛ چراکه عناصر مختلف یک جامعه از طریق بستر رگه‌های فرهنگی به هم پیوند می‌خورند.

در اصطلاح جامعه‌شناسی نیز «فرهنگ» از گسترده‌ترین و در عین حال نادقیق‌ترین مفاهیمی است که در علوم اجتماعی وجود دارد. بشر برای این که محیط طبیعی را برای زیستن آماده کند و از منابع و نعمت‌هایی که در اطراف او وجود دارد استفاده کند، قرن‌ها تلاش کرده و به اختراع و اکتشاف دست‌زده تا وسایل آسایش خود را فراهم کند. او حاصل این تجربه‌ها و مهارت‌های خود را به فرزندانش سپرده و آنان نیز به سهم خود این میراث را با تغییر دادن، کاستن و افزودن به نسل بعد می‌سپارند.

دانشمندان علوم اجتماعی این میراث را «فرهنگ» می‌نامند و تعاریف متنوعی را برای آن بیان داشته‌اند. بنابراین، «فرهنگ» به‌عنوان مجموعه ویژگی‌های رفتاری و عقیدتی - اکتسابی اعضای یک جامعه خاص است. (کوئن، ۱۳۸۴: ۳۷)

۲-۱-۲. دفاع

در فرهنگ لغت، دفاع از نظر لغوی به معنی «بدی و آزاری را از خود یا از دیگران دور کردن»، «وطن و ناموس و حقوق خود را از دستبرد دشمن حفظ کردن» آمده است. دفاع در انسان امری ذاتی، فطری و عقلانی است و هر انسانی حق دارد در مواقع احساس خطر به دفاع از جان، مال، ناموس، سرزمین و اعتقادات خود بپردازد. بنابراین دفاع به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که انسان برای حفظ و حراست از حیات، اعتقادات و سرزمین خود در برابر خطراتی که او را تهدید می‌کند، انجام می‌دهد.

دفاع به معنای دفع کردن یا مقابله با مهاجمان یا مهاجم است؛ چراکه ماهیت روح انسانی، آزادی را اصل اساسی قرار می‌دهد و هر نیرو یا عاملی که آزادی انسان را سلب می‌کند، مانع بزرگی در جهت تحقق آزادی روح انسانی است. حق دفاع، حق ذاتی و مشروع و طبیعی است که وجودش در هیچ دوره‌ای از تاریخ، مورد تردید و یا انکار قرار نگرفته است. این اصل حتی در حقوق بین‌الملل تحت عنوان دفاع مشروع به رسمیت شناخته شده است و در حالت خودآگاه

انجام می‌شود. امام خمینی(ره) دفاع را این‌گونه تعریف می‌کنند: «حمایت کردن مسلمانان از کیان اسلام، سرزمین، قلمرو کشور اسلامی و حفظ امنیت و حراست از جان و مال و ناموس خود در برابر تهاجم دشمنان خارجی و داخلی» (آخوندی، ۱۳۷۸: ۹۶-۹۲)

۲-۱-۳. فرهنگ دفاعی

فرهنگ دفاعی یعنی هنر دفع خطر بر اساس موازین و معیارهای مکتبی و در معنای وسیع آن، یعنی هنر خوب دفاع کردن، اجرای سیاست‌های مشخص و استراتژی معین و استفاده بهینه از ابزار مادی و معنوی که سبب دفاع شایسته و مبتنی بر ارزش‌های حاکم بر جامعه باشد. در معارف اسلامی امر به معروف و نهی از منکر مصداق عینی و بارز فرهنگ دفاع محسوب می‌شود. بنابراین فرهنگ دفاع یعنی اجرای سیاست‌های مشخص و استراتژی معین توسط کسانی که هنر خوب دفاع کردن را با استفاده عقلانی از ابزارهای مادی و معنوی مناسب برای حفاظت و مراقبت از همان دستاوردهای معنوی و مادی آموخته‌اند. (مطهرنیا، ۱۳۸۷: ۶۶)

۲-۲. مبانی نظری پژوهش

از منظر تاریخی اولین بار «جک اسنایدر» در سال ۱۹۷۷ مفهوم «فرهنگ دفاعی و راهبردی» را به‌عنوان چارچوبی برای تفسیر گسترش دگرترین‌های هسته‌ای آمریکا و شوروی به کار گرفت. تعریف وی از فرهنگ راهبردی و دفاعی عبارت بود از: «تمام مفاهیم، انگاره‌ها و جواب‌های اساسی مشروط و مدل‌های رفتار مستمر که اعضای جامعه استراتژیک ملی از راه تعلیم و آموزش یا تقلید احصا کرده‌اند.»

فرهنگ دفاعی ما از درون گذرگاه‌های سختی از فرازهای تاریخ نزدیک عبور کرده است و از درون شکیبایی‌ها، مقاومت‌ها، خودباوری‌ها، اعتمادبه‌نفس‌ها، از درون جاده نورانی جهاد در راه خدا، پذیرش شهادت‌ها، از درون محاصره‌های سخت، از درون فشارهای ویرانگر، از درون تحمل رنج‌ها و مصیبت‌ها، بلوغ فرهنگی جامعه ما از درون این رخداد‌های سخت تاریخ نزدیک شکل گرفته است. شخصیت و هویت این جامعه از اسلام سرچشمه گرفته است؛ ما وقتی یک ملت بزرگ هستیم که قدرت‌های بزرگ را کوچک بشماریم همان‌گونه که قرآن به همه انسان‌ها این عبارت را بیان می‌کند، آن قدرت‌هایی که شما به‌عنوان غیر خدا، صاحب و منشأ قدرت و حرکت می‌دانید اگر همه آن‌ها جمع شوند قدرت آفرینش یک مگس را ندارند. یکی از مهم‌ترین جنبه‌های فرهنگ دفاعی یک ملت مسلمان درک حقیقت عظمت و قدرت بر منطبق

اسلام است و ما با این آموزه‌ها و از مردمک چنین نگاهی به جهان می‌نگریم چون فرهنگ نگرش یک جامعه است، جهان‌بینی و ادراک او از محیط اطراف است و انسان‌ها همان‌گونه عمل می‌کنند که می‌اندیشند. (سلامی، ۱۳۹۵)

فرهنگ دفاعی در حوزه‌ها و عرصه‌های مختلف معنا و مفهوم مختلفی دارد؛ به‌عنوان مثال فرهنگ دفاعی در حوزه سیاسی را در دو معنا می‌توان تبیین کرد؛ یک معنایش این است که ما باید در حوزه سیاسی از قلمرو منافع ملی دفاع کنیم و دین می‌تواند یک جریان مشترکی برای همه گروه‌های سیاسی ایجاد کند که به‌جای عمل به منافع شخصی و گروهی، در مسیر منافع ملی حرکت کنند. اگرچه ممکن است اختلاف سلیقه‌هایی هم داشته باشند، ولی چون بر اصول واحدی اتفاق نظر دارند، حاضرند از آن‌ها دفاع کنند. با این دیدگاه، فرهنگ دفاعی این امکان را فراهم می‌کند، تا گروه‌های سیاسی در کنار هم در حوزه منافع ملی منسجم شوند و این موضوع زیرساخت فرهنگ سیاسی ما را تشکیل دهد و اگر ما از سطح فرهنگ سیاسی بالایی برخوردار باشیم، قاعدتاً می‌توانیم الگوپردازی مناسب‌تری در حوزه سیاسی داشته باشیم.

دومین معنا برمی‌گردد به روح شجاعت‌طلبی و حریت اهل سیاست که آن‌ها در هر نقطه زمانی و مکانی آمادگی برای دفاع از نظام را دارند. اگر بخواهیم در حوزه هنر، فرهنگ دفاعی را تعریف کنیم؛ یعنی هنرمند مقاوم و در تراز انقلاب، یعنی ساختن محصولات فرهنگی برای صیانت از دستاوردهای این مملکت، برای صیانت از فرهنگ این مملکت، صیانت از فرهنگ بومی و ملی به نام فرهنگ اسلامی- ایرانی. اگر به این فرهنگ تعلق خاطر داشته باشیم و از آن صیانت کنیم، در مقابل فرهنگ مهاجم ایستادگی کرده‌ایم و این معنایش می‌شود فرهنگ دفاعی در حوزه فرهنگ. (اسماعیلی، ۱۳۹۵)

۳- جایگاه فرهنگ و فرهنگ دفاعی از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

برای این که بتوان فرهنگ دفاعی را از دیدگاه رهبری تبیین کرد، ابتدا باید گذری بر مفهوم فرهنگ از دیدگاه ایشان داشته باشیم. «فرهنگ» از موضوعاتی است که از منظر جمهوری اسلامی و بنیان‌گذاران آن اهمیت فراوانی دارد؛ به‌گونه‌ای که زیربنای نظام اسلامی را تشکیل می‌دهد.

بر همین مبنا فرهنگ در نظام فکری امام خمینی(ره) و رهبر معظم انقلاب برجستگی خاصی دارد. مقام معظم رهبری در مورد اهمیت و اصالت فرهنگ می‌فرماید:

«فرهنگ یک جامعه اساس هویت آن جامعه است.» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۳) و «عاملی که یک ملت را به رکود و خمودی یا تحرک و ایستادگی یا صبر و

حوصله یا پرخاشگری و بی‌حوصلگی یا اظهار ذلت در مقابل دیگران یا احساس غرور و عزت در مقابل دیگران یا به تحرک و فعالیت تولیدی یا به بیکاری و خمودی تحریک می‌کند، فرهنگ ملی است.» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۱)

تأمل در سخنان مقام معظم رهبری علاوه بر آن که اهمیت جایگاه فرهنگ را نزد آنان نشان می‌دهد، مؤید دغدغه‌های جدی و اساسی آنان در مورد فرهنگ و لزوم توجه بیشتر مسئولان به وضعیت فرهنگی و برنامه‌ریزی فرهنگی در کشور است. ایشان در مورد موقعیت فرهنگ و نسبت آن با اقتصاد و سیاست می‌فرمایند:

«فرهنگ، حاشیه و ذیل اقتصاد و سیاست نیست؛ بلکه اقتصاد و سیاست حاشیه و

ذیل فرهنگ هستند.» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲/۰۹/۱۹)

با تأمل و تفکر نیز بیانات مقام معظم رهبری را می‌توان به چند طریق تفسیر کرد؛ (اول) این که فرهنگ نسبت به اقتصاد و سیاست اهمیت بیشتری دارد؛ زیرا گذشته و اصل هر ملتی با فرهنگ آن‌ها شناخته می‌شود نه با اقتصاد و سیاست آن ملت. (دوم) این که فرهنگ سالم در کنار یک اقتصاد و سیاست ضعیف، همچنان مایه افتخار است. (سوم) این که حتی در زمان قدیم هم که اقتصاد و سیاست به این قوت وجود نداشت، فرهنگ و تمدن فرهنگی وجود داشت و فرهنگ پیشینه قوی‌تری از اقتصاد و سیاست دارد. (چهارم) در نبود فرهنگ، اقتصاد و سیاست شکل نمی‌گیرد، هرچند آن دو پس از ایجاد بر فرهنگ اثر می‌گذارند و در تحولاتی که در عرصه فرهنگ پیش می‌آید، نقش دارند. از این رو، برای داشتن اقتصاد شکوفا و سیاست راه‌گشا و آرامش آفرین، باید به عرصه فرهنگ رو آورد. همچنین یکی از دغدغه‌های اصلی مقام معظم رهبری، سیاست‌گذاری‌های فرهنگی است. ایشان در این زمینه می‌فرمایند:

«از جمله کارهایی که مسئولان فرهنگی دولت خیلی باید به آن بپردازند و واقعاً یک دقیقه را در آن فروگذار نکنند، این است که به فرهنگ عمومی جامعه و ابزارها و وسایل فرهنگی، جهت‌ارزشی بدهند. شما باید کمک کنید و همه تلاشتان را بکنید که به تحركات فرهنگی کشور در جهت ارزشی جهت بدهید... با ملاحظه جهت‌گیری‌های انقلابی و اسلامی در زمینه فرهنگ، دچار رودربایستی نشوید.» (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت،

۱۳۸۶/۰۴/۰۶)

این بیان نشان می‌دهد که یکی از دغدغه‌های مهم آیت‌الله خامنه‌ای، جهت‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های فرهنگی است؛ یعنی این که مبدا کارگزاران فرهنگی کشور و نهادهای

فرهنگی از جهت‌دهی‌های دشمن و خوش‌آیند و بدآیند آنان تأثیر پذیرند و دچار افراط و تفریط شوند.

با توجه به این‌که منظومه فکری مقام معظم رهبری بسیار گسترده است، به‌راحتی نمی‌توان اندیشه دفاعی ایشان را در قالب یک پاراگراف در اینجا بیان کرد. اما می‌توان با توجه به سیر تفکرات و بررسی مؤلفه‌های موضوعی در تفکر ایشان تا حدودی به این اندیشه دست یافت. به‌طور کلی با ریشه‌یابی کلام و بررسی بیانات، آراء و نظرات ایشان، سیمای اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری را می‌توان در موارد مبنایی ذیل جست‌وجو کرد:

الف. مبانی اندیشه دفاعی اسلام؛

ب. مبانی اندیشه دفاعی امام خمینی(ره)؛

ج. مبانی اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (شامل تجربه عملی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران).

مقام معظم رهبری فرهنگ و تفکر دفاعی را برای جامعه اسلامی ایران بسیار لازم می‌دانند و در این باره می‌فرمایند:

«آنچه امروزه می‌خواهم مطرح بکنم، در مرتبه اول این حقیقت است که دفاع جزئی از هویت ملتی زنده است. هر ملتی که نتواند از خود دفاع کند زنده نیست. هر ملتی هم که به فکر دفاع از خود نباشد و خود را آماده نکند، درواقع زنده نیست. هر ملتی هم که دفاع را درک نکند، به یک معنا زنده نیست.» (مقام معظم رهبری، ۱۳۶۸/۰۸/۲۹)

اما نکته مهم در بررسی اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای توجه به این امر است که اندیشه ایشان خصوصاً در مقوله دفاعی، تجلی اندیشه‌های امام خمینی(ره) بوده و در میان عناصر و مؤلفه‌های مشترک گفتمان امام (ره) و ایشان، مواردی همچون خداآوری، توسعه علم و فناوری، ارتقای توانمندی‌های حرفه‌ای، دشمن‌شناسی، دشمن‌ستیزی، مقاومت و پایداری، شهادت و ایثار و توکل و اخلاص مورد تأکید قرار دارد. (قه‌رمانی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۴)

۴- اصول و مؤلفه‌های فرهنگ از دیدگاه مقام معظم رهبری

اهمیت فرهنگ را از جنبه‌های مختلف می‌توان طرح کرد که در این میان دو جنبه برجستگی بیشتری دارد؛

یک) جایگاهی که فرهنگ در هویت و موجودیت یک جامعه دارد؛
دو) نقشی که فرهنگ می‌تواند در پیشرفت و تعالی جوامع ایفا کند.

رهبر معظم انقلاب اسلامی در مناسبت‌های مختلف با تأکید بر اهمیت و جایگاه فرهنگ، قانون‌گرایی، خودباوری ملی، وجدان کاری، انضباط اجتماعی، دین‌باوری، تقویت ارزش‌های الهی و دیانت در جامعه، الگوی مصرف و سبک زندگی ایرانی و اسلامی، تعاون اجتماعی، تشکیل خانواده و ازدواج را نمونه‌هایی از شاخص‌ها و جهت‌گیری‌های فرهنگی کشور ذکر کرده و استقلال کشور، ضرورت‌های دینی و اخلاقی جامعه، خلیات ایرانی و زبان فارسی و خودباوری ملی را بخشی از خط قرمزهای فرهنگی کشور ذکر کرده‌اند.

رهبر انقلاب اسلامی به تعبیری فرهنگ را همان خلیات اجتماعی جامعه می‌خواند و می‌فرماید: «درست است که مقوله فرهنگ در موارد زیادی شامل رفتارها هم می‌شود، اما اساس و ریشه فرهنگ عبارت است از عقیده، برداشت و تلقی هر انسانی از واقعیات و حقایق عالم و نیز خلیات فردی و خلیات اجتماعی و ملی... بنده چند نمونه از خلیات اجتماعی و ملی را که برای یک ملت تعیین‌کننده است، در اینجا عرض می‌کنم. مثلاً عزم و اراده، غرور ملی، احساس توانایی، احساس قدرت بر اقدام و عمل و سازندگی، انضباط، نشاط، همکاری و مشارکت.» ایشان فرهنگ را عامل شکل‌دهنده به ذهن و رفتار عمومی جامعه می‌خوانند و می‌فرمایند:

«حرکت جامعه، بر اساس فرهنگ آن جامعه است. اندیشیدن و تصمیم‌گیری جامعه، بر اساس فرهنگی است که بر ذهن آن حاکم است.» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۷۹/۰۹/۱۹)

برخی از مهم‌ترین اصول و مؤلفه‌های فرهنگ از نگاه مقام معظم رهبری عبارت است از:

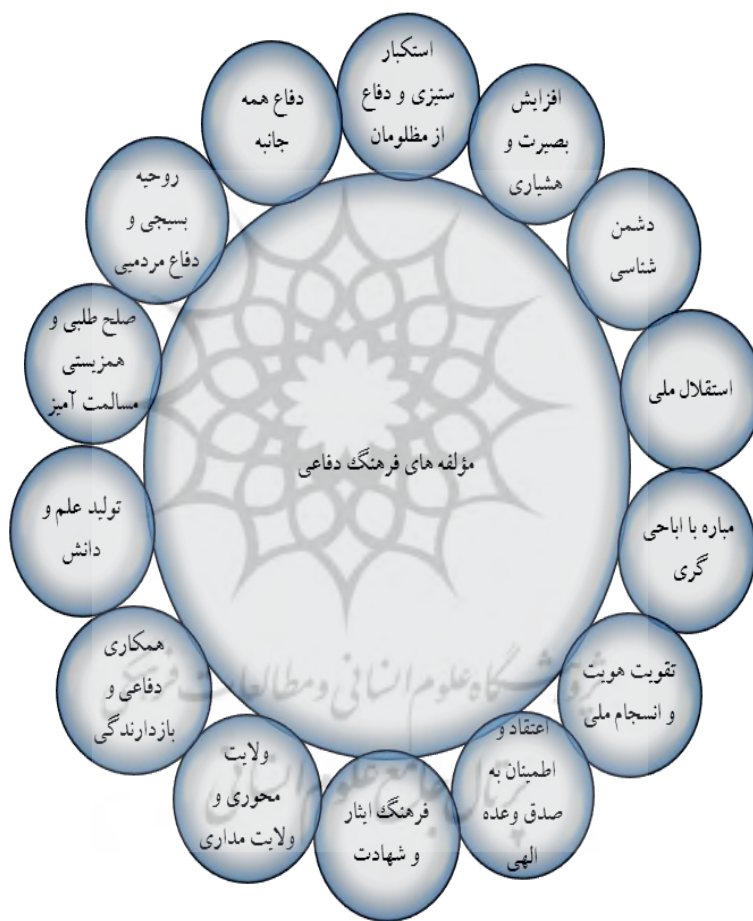
- تربیت‌پذیری انسان به‌عنوان مهم‌ترین رکن و زمینه فعالیت فرهنگی؛
- ضرورت مهندسی و مدیریت فرهنگی به‌عنوان وظیفه حکومت اسلامی؛
- صیانت فرهنگی در پناه اتکا به اسلام؛
- اهمیت فرهنگ و لزوم هدف‌گذاری و اولویت‌بندی در فعالیت‌های فرهنگی؛
- اهمیت و جایگاه دین اسلام و ضرورت ترویج و آموزش دین‌باوری؛
- پرهیز از افراط و تفریط در فعالیت‌های فرهنگی؛
- جنگ نرم مهم‌ترین راهبرد فرهنگی دشمن؛
- قانون‌گرایی، قانون‌مداری، انضباط اجتماعی؛
- تأمین آزادی؛
- اهمیت و جایگاه خانواده و زن؛

- برنامه‌ریزی برای مبارزه با تهاجم فرهنگی؛
  - ضرورت پایه‌گذاری سبک زندگی ایرانی - اسلامی؛
  - تأکید بر محتوای فرهنگی اصیل به‌جای فرم، صورت و کار تشریفاتی؛
  - خودباوری عامل غلبه بر خودباختگی؛
  - خودشناسی، خود فهمی و بازگشت به خویشتن؛
  - عزم، اراده و غیرت ملی؛
  - ظلم‌ستیزی؛
  - مبارزه با اباحی‌گری؛
  - ضرورت تبادل فرهنگی و تعامل با جهان به دور از سلطه‌گری و سلطه‌پذیری؛
  - توجه به تعمیق و آموزش وجدان‌کاری، استقلال ملی، تأکید بر خلاقیت و نوآوری و مهارت زندگی؛
  - پایه‌گذاری هویت اسلامی - ایرانی؛
  - اصلاح الگوی مصرف.
- موارد ذکرشده در بالا از مهم‌ترین مؤلفه‌های فرهنگی از دیدگاه رهبر انقلاب اسلامی هستند؛ اما با توجه به موضوع پژوهش، هدف ما تبیین مهم‌ترین مؤلفه‌های فرهنگ دفاعی است که در ادامه به‌صورت مبسوط هر یک از این مؤلفه‌ها را شرح خواهیم داد.

۵- مؤلفه‌های اصلی فرهنگ دفاعی در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای

- بررسی و تحلیل تمام بیانات مکتوب و غیر مکتوب از مقام معظم رهبری در حوزه فرهنگ دفاعی نشان می‌دهد که مهم‌ترین مؤلفه‌های فرهنگ دفاعی عبارت‌اند از:
- استکبارستیزی و دفاع از مظلومان؛
  - افزایش بصیرت و هوشیاری؛
  - دشمن‌شناسی؛
  - استقلال ملی؛
  - مبارزه با اباحه‌گری؛
  - تقویت هویت و انسجام ملی؛
  - اعتماد و اطمینان به صدق وعده الهی؛
  - فرهنگ ایثار و شهادت؛

- ولایت محوری و ولایت مداری؛
- همکاری دفاعی و بازدارندگی؛
- تولید علم و دانش؛
- صلح طلبی و همزیستی مسالمت آمیز؛
- روحیه بسیجی؛
- دفاع مردمی و دفاع همه جانبه.

شکل شماره ۱: مؤلفه های فرهنگ دفاعی در منظومه فکری آیت الله خامنه ای

۵-۱. استکبارستیزی و دفاع از مظلومان

استکبارستیزی به معنای دفاع از مظلومان و مقابله با ستمگران در انقلاب اسلامی است. به صورت فطری، انسان‌ها دفاع از ضعف را افتخار برای خود می‌دانند و این نیازمند روحیه مستحکم است؛ لذا فرهنگ دفاعی معنایش در حوزه استکبارستیزی نیز رفتار و عملی است که ما در انقلاب اسلامی همواره به آن پرداخته‌ایم. چه چیزی باعث می‌شود ملت ایران از آرمان و ملت فلسطین دفاع کند؟ بالا بودن روحیه و فرهنگ دفاع در مردم ایران که معنایش دفاع از مظلومان می‌شود.

بنابراین یکی از شاخصه‌های اساسی فرهنگ دفاعی که در نگرش جمهوری اسلامی در مقوله جنگ و صلح نیز تأثیرگذار بوده، موضوع نفی ظلم و ستمگری و دفاع از مظلوم است. خداوند متعال در قرآن کریم در آیه ۲۷۹ سوره بقره، ضمن اشاره به این موضوع، عدالت را تنها در سایه نفی هرگونه ظلم و ستمگری در آدمی می‌داند و هرگونه گرایش، ولو اندک به ظلم را قبیح می‌شمارد و از آن نهی می‌کند. این بدان معناست که شخص نه تنها خود نباید اهل ظلم و ستم باشد، بلکه حتی نباید گرایش به ظالمان و ستمگران داشته باشد.

بر اساس آموزه‌های الهی، انسان‌ها همان‌گونه که باید عدالت‌خواه و ظلم‌ستیز باشند، باید در شرایطی که به وی ستم روا می‌شود، دست بر روی دست نگذرانند، بلکه به مقابله با ستم و ستمگران برخیزند. (پورحسن، ۱۳۹۰)

در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی، ظلم‌ستیزی جایگاه ویژه‌ای دارد. مقام معظم رهبری درباره اهمیت ظلم‌ستیزی و ایستادگی در مقابل سختی‌ها و جان‌فشانی برای آرمان‌ها می‌فرماید:

«عامل اصلی سربلندی و عزت یک ملت در میان ملت‌ها و همچنین در طول تاریخ، مجاهدت و تلاش آن ملت در عرصه‌های مختلف علمی، اقتصادی و تعاون اجتماعی و از همه مهم‌تر در عرصه آمادگی برای جان‌فشانی است... دوران دفاع مقدس و جنگ پرماجرایی هشت‌ساله نمونه بارز ایستادگی ملت ایران و جوانان کشور بر سر آرمان‌ها و مقابله با جبهه کفر و استکبار است.» (بیانات رهبر معظم انقلاب در اجتماع عظیم زائران مناطق عملیاتی دفاع مقدس، ۱۳۹۳/۰۱/۰۶)

رهبر انقلاب اسلامی این موضوع را به‌مثابه یکی از مفاهیم دینی مهم و تأثیرگذار در فرهنگ دفاعی جمهوری اسلامی دانسته و در مورد اهمیت نفی ظلم و دفاع از مظلومان نیز می‌فرماید:

«اصلی‌ترین شعارهایی که در این انقلاب بر روی پرچم انقلاب نوشته شده است، شعار اسلامی بودن است، پایبند بودن به مبانی دین و اصول و قواعد دینی است، سلطه‌ستیزی است، ستیزه با استکبار است، دفاع از مظلومان عالم است؛ آن هم دفاع صریح و صادقانه از همه مظلومان.» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۷/۰۳/۱۴) و «ما هرگز دفاع از حق و عدالت را به خاطر میل دل قدرت‌های استکباری کنار نگذاشتیم.» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۰/۱۱/۱۱)

با توجه به این که دفاع از مظلوم یکی از ارزش‌ها و آرمان‌های اسلام ناب محمدی (ص) و برگرفته از آیات قرآن کریم و سخنان معصومان (ع) است، لذا همگان در برابر ظلم به افراد بی‌گناه مسئول هستند. همچنین تحلیل بیانات فوق از امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری این مهم را نشان می‌دهد که نباید به هیچ‌وجه در مقابل ظالمان و ظلم‌ستیزی آن‌ها کوتاه آمد و همیشه باید از حق مظلوم دفاع کرد. در اینجا شاید مناسب باشد به آن سخن از امیرالمؤمنین اشاره کرد که ایشان می‌فرمایند: «مظلوم هرکس باشد و ظالم هرکس باشد باید از حق مظلوم در مقابل ظالم دفاع کرد و شرط اسلام نیاز نیست.»

۵-۲. افزایش بصیرت و هوشیاری

مؤمن در سایه ایمان به خدا و ارتباط ویژه‌اش از طریق عبادت قلبی و ظاهری دارای نوعی فهم و درک خدادادی می‌شود که در مقابل امور و حوادث به‌طور روشن تصمیم‌گیری می‌کند و از حیل‌ها و مکرهای شیطانی خلاصی می‌یابد، و از چشمانی تیزبین و گوش حق شنو برخوردار می‌شود و در سایه این بصیرت و تیزبینی هم خود را از انحراف‌ها و خطرهای فکری نجات می‌دهد و هم دیگران را با توصیه‌ها و سفارش‌های حکمت آمیزش به سعادت و عزت هدایت می‌کند. از این‌رو، در منابع قرآنی و روایی، یکی از نشانه‌های اهل ایمان، بصیرت و هوشیاری بیان شده است. (شکرانلو و همکار، ۱۳۸۹)

براین اساس، بصیرت و هوشیاری به‌عنوان یکی از مؤلفه‌ها و شاخصه‌های اساسی در فرهنگ دفاعی جمهوری اسلامی ایران مطرح می‌شود. بصیرت را می‌توان شناخت دقیق و قلبی انسان از موقعیت‌ها، زمان‌ها و مکان‌ها به‌منظور جلوگیری از افتادن در دام‌هایی دانست که سبب انحراف و زیان وی می‌شود. (قربانی مقدم، ۱۳۸۹: ۲۲)

آیت‌الله خامنه‌ای درباره اهمیت و جایگاه این شاخصه از فرهنگ دفاعی می‌فرماید:

«بصیرت نورا فکن است. بصیرت قبله‌نما و قطب‌نماست. در یک بیابان انسان اگر بدون قطب‌نما حرکت کند، ممکن است تصادفاً به یکجایی هم برسد؛ لکن

احتمالش ضعیف است. احتمال بیشتری وجود دارد که از سرگردانی و حیرت دچار مشکلاتی زیادی شود. قطب‌نما لازم است. به‌خصوص وقتی دشمن جلوی انسان است. اگر قطب‌نما نبود، یک‌وقت شما می‌بینید بی‌ساز و برگ در محاصره دشمن قرار گرفته‌اید. آن‌وقت دیگر کاری از دست شما بر نمی‌آید. پس بصیرت قطب‌نما و نورافکن است. در یک فضای تاریک، بصیرت روشن‌گر است؛ بصیرت راه را به ما نشان می‌دهد.» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹/۰۸/۰۵).

جایگاه بصیرت و هوشیاری در فرهنگ دفاعی در مقوله دشمن‌شناسی نیز نمود پیدا می‌کند و به‌عنوان یکی از ضرورت‌های مهم مطرح می‌شود. از آنجاکه مرکز ثقل هجوم دشمن در عرصه تخصص و درگیری، افکار عمومی و نخبگان هستند و در این راستا می‌کوشند، با ایجاد فضایی خاکستری و ابهام‌آمیز، به افکار عمومی و نخبگان کشور القا کنند که راهی را که می‌پیمایند و بر آن ایستادگی می‌کنند، نادرست و برخلاف منافع واقعی آن‌هاست، بنابراین ضروری است که مردم و نخبگان با بصیرت و هوشیاری کامل در چارچوب فرهنگ دفاعی، تحولات را رصد کنند تا در دام فریب‌کاری دشمن نیفتند. (لطفی مرزناکی و همکاران، ۱۳۹۳: ۶۲)

۳-۵. استقلال ملی

اگر بپذیریم حفظ استقلال همه‌جانبه ملی و رهایی از وابستگی به بیگانه و دولت‌های خارجی یکی از مهم‌ترین وظایف و رسالت‌های دولت اسلامی است؛ این وظیفه حاکمان و دولت‌مردان است که از طریق طراحی راهبردهای همه‌جانبه و اتخاذ و اعمال سیاست‌های ویژه زمینه‌های تحقق آن را فراهم سازند. در این زمینه هرگونه فعالیت و سیاستی که اصل استقلال ملی را مخدوش و پایه‌های خودبستگی را تضعیف و مبانی وابستگی به دولت‌های بیگانه مخصوصاً دولت‌های متخاصم را تشدید کند، موجب بسترسازی بحران فرهنگی، هویتی و آسیب‌پذیری استقلال ملی خواهد شد. (میرمحمدی، ۱۳۹۳: ۱۱۰)

از این منظر در سپهر اندیشه و گفتمان امام خمینی(ره) و رهبر انقلاب اسلامی هرگونه وابستگی به خارجی‌ان و مداخله اجانب در تعیین سرنوشت کشور و ترسیم سیاست‌های ملی، خودباختگی و احساس ناتوانی، و ضعف عزت‌نفس و حقارت در برابر بیگانگان، عوامل بحران و آسیب فرهنگی (ناتوی فرهنگی) و بازدارنده از استقلال فرهنگی و خودکفایی اقتصادی شمرده می‌شود و مطرود است.

استقلال در جمهوری اسلامی ایران به معنای نفی وابستگی‌های گذشته و حال است. انقلاب اسلامی در بدو تأسیس خود به معنای واقعی کلمه سعی در واژگون ساختن ساختارهای موجود گذشته داشت و هم‌اکنون نیز همه تلاشش را در جهت حفظ این استقلال که در همه جهات سیاسی، فرهنگی و اقتصادی است، قرار داده است. از این منظر توجه به توان خودی در وضعیت جهانی فعلی، از لوازم صیانت استقلال، امنیت و دستیابی به موفقیت در عرصه‌های مختلف سیاسی دولتمردان است. (منصوری لاریجانی، ۱۳۷۹) از این‌رو، رهبر فرزانه انقلاب اسلامی می‌فرماید:

«اگر ظرفیت‌های داخلی را فعال کنیم و بر توان داخلی متمرکز شویم آمریکا و قدرت‌های دیگر توانایی هیچ غلطی را اعم از نظامی و غیرنظامی نخواهد داشت و نخواهد توانست ملت ایران را با فشار زمین‌گیر کنند.» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مردم ایلام، ۱۳۹۳/۰۲/۲۳)

بر همین اساس، امروز اتکا به خداوند و ایمان به داشته‌ها و استعدادهاى ملی باعث حفظ استقلال، تحول اقتصادی، تقویت قوای نظامی، توسعه علمی و پژوهشی، بسترسازی فرهنگی درون جامعه و در نهایت پرورش خودباوری ملی در مسیر حفظ منافع ملی است.

۵-۴. مبارزه با اباحی‌گری

یکی دیگر از مؤلفه‌های فرهنگ دفاعی و دغدغه‌های رهبر انقلاب در عرصه فرهنگی، تلاش دشمن برای ترویج بی‌بندوباری و اباحی‌گری است که به دلیل حرکت خزنده و پنهان، آن را به موریانه تشبیه کرده است که پایه و بنیان فرهنگی و ارزشی یک جامعه را سست و نابود می‌کند. (میرمحمدی، ۱۳۹۳: ۹۹)

رهبر معظم انقلاب اسلامی شکستن مرزهای ایمانی و مرزهای روحی، تضعیف پایبندی‌ها و تقیدات دینی و اعتقادی جامعه، سست کردن پایه‌های فکری و هنجاری، خدشه‌دار کردن اعتقادات و باورهای اصیل ایرانی، ترویج جریان‌های خلاف اخلاق در جامعه و تشویق به فساد و شهوت‌رانی و حرکت‌های خزنده و پنهان به‌ویژه در درون خانواده‌ها را از مهم‌ترین شیوه‌ها و پیامدهای اباحه‌گری می‌دانند که اگر مراقبت لازم صورت نگیرد، دامن‌گیر کشور و جامعه می‌شود. ایشان در این باره می‌فرمایند:

«یکی از مسائلی که دشمن به‌طور جدی در کشور تبلیغ می‌کند، مسئله اباحی-گری است. اباحی‌گری اعتقادی و عملی، یعنی پایبندی‌ها و تقیدات و تکیه‌گاه‌هایی که یک انسان را در حرکت خود به سمت هدف مشخصی عازم و

مصمم می‌کند، از او گرفتن و او را سرگردان و لنگ کردن. این را باید جدی بگیرید... نگذارید دشمن مثل موربانه‌ای به جان پایه‌های فکری و اعتقادی و ایمانی مردم بیفتد و آن‌ها را دچار رخنه کند؛ این مهم است. همه وظیفه داریم مرزهای ایمانی و مرزهای روحی خودمان را حفظ کنیم.» (بیانات رهبر انقلاب در دیدار جمعی از اعضای تشکل‌ها، کانون‌ها، نشریات، هیئت‌های مذهبی و شماری از نخبگان دانشجویی، ۱۳۹۰)

۵-۵. صلح‌طلبی و همزیستی مسالمت‌آمیز

دوری از جنگ‌طلبی، ارزشی است که بیانگر توجه یک ملت به تعامل، گفت‌وگو و حل مسالمت‌آمیز اختلاف‌ها است. بررسی تاریخ چند سده اخیر ایران، نشان‌دهنده این واقعیت است که ایران، کشوری است که ضمن احترام به تمامیت ارضی کشورها و حقوق بین‌الملل، همواره بر دوری از خشونت، تأکید کرده است. (عسگری و همکار، ۱۳۹۱: ۱۹) مقام معظم رهبری درباره صلح و صلح‌طلبی می‌فرمایند:

«از آغاز تشکیل نظام جمهوری اسلامی، ما هرگز هیچ کشوری را، هیچ قدرتی را به رویارویی و جنگ تشویق نکردیم و نخواهیم کرد و تا آنجا که بتوانیم، از هرگونه رویارویی حساب‌شده یا تصادفی جلوگیری می‌کنیم- این به‌جای خود محفوظ است- ما یک ملت صلح‌طلب هستیم؛ اما آن کسانی که پیشرفت کار خودشان را با حضور نظامی، با تحکم نظامی، با زورگویی‌های معمول می‌خواهند تأمین کنند، باید در مقابل خودشان یک ملت مقتدر را حس کنند.» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۰/۰۵/۰۱)

در جایی دیگر اشاره می‌کنند:

«ما معتقدیم که در صلح و آرامش می‌توان به سازندگی‌های درونی و بیرونی پرداخت. ما جنگ‌طلب نیستیم - از اول هم نبودیم - آن‌ها جنگ را بر ما تحمیل کردند. ما ملتی هستیم که از خودمان دفاع می‌کنیم. البته کسانی که در دنیا منتظرند با هر بهانه و یا بدون بهانه علیه جمهوری اسلامی حرف بزنند، از این که ما مردم را به آمادگی بیشتر تشویق می‌کنیم، استنباط غلط می‌کنند که جمهوری اسلامی جنگ‌طلب است و علاقه‌ای به صلح ندارد! خیر، این‌گونه نیست. ما به دنیا ثابت کرده‌ایم که جنگ‌طلب نیستیم و نشان داده‌ایم که به وجود صلح در همه منطقه بلکه همه عالم- از صمیم دل علاقه‌مندیم.» (بیانات مقام معظم رهبری در مراسم بیعت جمع کثیری از بسیجیان نمونه، ۱۳۶۸/۰۴/۰۶)

همان گونه که از بیانات ایشان برمی آید؛ این که ایران یک کشور صلح طلب است، نشان از این نیست که بنیه دفاعی خود را تقویت نکند و آن را نادیده بگیرد، چراکه صلح و دفاع هر دو در یک راستا قرار می گیرند و مکمل هم هستند و بدون یکی، دیگری ایجاد نمی شود. در حال حاضر نمونه این صلح جهانی نیز برنامه برجام است که پیامی جز صلح ندارد.

۵-۶. دشمن شناسی

دشمن شناسی از ویژگی هایی است که برخوردار از آن می تواند مزیتی برای دولتمردان هر کشوری باشد. دشمن شناسی که از نشانه های هوشیاری یک ملت است، نیازمند بینش و بصیرت است. ملت بزرگ ایران در خلال سه دهه اخیر به خوبی نشان داده است که با وجود مشکلات و کمبودها، همواره در عرصه هایی که وجود آنها ضروری بوده، حضور پرمعنا و مشارکتی گسترده داشته است. (عسگری و همکار، ۱۳۹۰: ۲۰)

دشمن شناسی از محوری ترین مباحث در موضوع دفع تهدیدها و دفاع از یک ملت به شمار می آید. چه بسا ملت هایی که در طول تاریخ در اثر غفلت از دشمنان، فقدان آگاهی و بصیرت لازم سیاسی و اجتماعی در شناخت توطئه های بیگانگان و اتخاذ مواضع به موقع و صحیح توسط نخبگان و خواص آن جامعه به سرنوشتی هلاکت بار افتادند. امیر مؤمنان علی (ع) در کلام خود در این باره می فرماید: «من نام عن عدوه انبهته المکاید: کسی که در برابر دشمنش به خواب رود، حيله های غافلگیرانه دشمن او را از خواب بیدار می کند.» (روزنامه کیهان، ۱۳۸۶/۰۱/۱۷)

همچنین رهبر انقلاب اسلامی در سال ۱۳۷۹ در دیدار با مردم قم بیان داشتند:

«هرکسی که با حاکمیت نظام مستقل مردمی دینی مخالف است، دشمن است. طمع ورزان، غارت گران، سودجویان، زراندوزان، زورگویان، وابستگان، مایلند به فساد و کسالی که از حاکمیت فرهنگ دین زبان شخصی می بینند، دشمن اند و با شعارهای رنگین و توخالی، ایجاد توهمات کاذب در میان جوانان بی بصیرت و بی شناخت و بی توجه، تا حد زیادی هم به خواسته های خود رسیده و از حرکت باز نایستاده و ادامه دارد، و این اشاره به همیشگی این مبارزه دارد، که عزت یک ملت در گرو همین مبارزه است، زیرا دشمن وقتی دید با یک فضا سازی واهی و کاذب نیرو و عده پیدا کرده آن وقت با تمام قوای خود حمله می کند و از هیچ حرکتی هم دریغ نمی کند، لذا در اولین گام باید

درایت داشت، آینده‌نگری نمود از حرکات دشمن به شناخت تمایلات دشمن، که اولین نقطه دشمن‌شناسی است، توجه نمود.» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مردم قم، ۱۳۷۹)

با توجه به مطالب گفته‌شده در بالا می‌توان به این نتیجه رسید که دشمن چهار محور را هدف قرار می‌دهد؛

۱- عقب‌نگه‌داشتن کشور از لحاظ اقتصادی

زیرا می‌خواهد دولت و مکتب را ناکارآمد و بی‌کفایت معرفی کند. حتی می‌توان گفت همه تلاش‌های دشمن در تحریم‌های اقتصادی نیز خود گواه بر همین امر است.

۲- عقب‌نگه‌داشتن علمی

دشمن این‌گونه القا می‌کند که علم در مهد ما هست و شما وقتی می‌توانید به دروازه‌های علم راه یابید که در دانشگاه ما و در نزد اساتید ما علم بیاموزید و اگر هم آموختید ما قدر علم و علم‌اندوزی و دانش را می‌دانیم. دشمن خواستار عدم شکوفایی علمی دانشجویان است. هیچ‌چیز نباید موجب شود که در حرکت علم آن‌ها (خطاب به دانشجویان) توقف و تعللی به وجود آید، دشمن این را می‌خواهد. نباید بگذارید او به اهدافش برسد.

۳- برهم زدن اتحاد و انسجام ملی

هر ملتی که خواستار توانمندی‌های فرهنگ ملی‌اش است و نمی‌خواهد در برابر دیگر فرهنگ‌ها دست‌بسته سر تسلیم فرود آورده و هویت خویش را ببازد، باید بر توانایی‌های خود در همه زمینه‌ها بیفزاید و قدرت آفرینش جامعه را بالا ببرد تا با یاری آن جرأت مواجهه و چالش با پدیده‌های مثبت و منفی ساختار فرهنگی خود را هوشمندانه داشته باشد و با شناختی کنجکاوانه از آن بهره گرفته و با گذراندن از صافی‌های لازم، آن‌ها را در جهت غنا بخشیدن به فرهنگ ملی جذب کند.

۴- تقویت هویت و انسجام ملی

تقویت هویت و انسجام ملی حائز اهمیت است. به عبارتی، یکی از عناصر تأثیرگذار بر مفهوم دفاع، عنصر هویت و یکپارچگی ملی است؛ زیرا هر ملت زمانی می‌تواند تمامیت ارزی و ارزش‌های خود را حفظ کند که دارای هویت ملی متمایز و مشخص باشد که معرف مردمش در نظام بین‌الملل است و حد فاصل بین خودی و غیرخودی را مشخص می‌کند. این عنصر موجبات همبستگی و انسجام ملی در کشور را خواهد داشت. جمهوری اسلامی ایران نیز با

هویت اسلامی و ایرانی خود شناخته می‌شود که عناصر و مؤلفه‌های آن در قانون اساسی، به‌عنوان سندی فرادستی انعکاس یافته است.

تا زمانی که این هویت شکل نگیرد، اجرا و دستیابی عملی به این الگو و نهایتاً دستیابی به تمدنی اسلامی- ایرانی امری غیرممکن خواهد بود. بنابراین، از جمله مشکلات موجود بر سر راه پیشرفت ایران اسلامی، مسئله هویت خواهد بود. مقام معظم رهبری تمدن و هویت ایرانی را بر اساس دو مؤلفه ایران و اسلام سنجدیده و قائل هستند که این دو عنصر تشکیل‌دهنده هویت ایرانی هستند و تأکید بر اصطلاح پیشرفت به‌جای توسعه، نماد «دیگر بودن غرب» نسبت به این هویت است. ایشان در این مورد می‌فرمایند:

«نیاز عمده جوان، هویت است، باید هویت و هدف خودش را بشناسد، باید بداند کیست و برای چه می‌خواهد کار و تلاش کند. دشمن می‌خواهد هویت جوان ایرانی را از او بگیرد. اهداف او را از بین ببرد، فضا را تیره کند. به او بگوید تو یک موجود حقیر و محدودی، پیش من بیا تا تو را زیر بال بگیرم.» (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با جوانان، ۱۳۸۰/۰۲/۱۲)

این موضوع بسیار برای ایران اسلامی مهم است و شاید بشود گفت اساسی‌ترین سیاست دشمنان ایران نیز «نفی یکپارچگی ملی» و «ایجاد تفرقه میان اقوام» به بهانه‌های گوناگون است؛ چراکه در ایران اقوام مختلف فراوانی وجود دارد و تفرقه‌افکنی بین این ملت راحت‌تر از سایر ملت‌ها است. اما ملت ایران از همان ابتدا پاسخ‌کوبنده به آن افرادی که قصد همچنین کاری را داشتند، داده است و هیچ‌وقت فریب این دشمنان را نخورده‌اند و همیشه اتحاد، همبستگی و یکپارچگی خود را حفظ کرده‌اند.

۵-۸. اعتماد و اطمینان به صدق وعده الهی

آنچه ما را در مقابل توطئه دشمن پایدار می‌کند، ایمان به خدا و اعتماد به وعده الهی است. اعتماد به نفس مقوله‌ای است که برای هر جامعه و تک‌تک انسان‌ها از ارزش و اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. اعتماد به نفس دیدگاهی است که به افراد و جامعه اجازه می‌دهد، از خود تصویری مثبت و واقعی بسازند؛ چراکه انسان را به توکل و اعتماد به خدا هدایت می‌کند. زمانی که توکل در فضای روح و روان ما حاکم گردید و او با آگاهی و ایمان کامل، امور زندگی خود را به خدا سپرده، اعتماد به نفس قدرتمندی را در خود احساس خواهد کرد و به این واسطه، راه موفقیت را خواهد پیمود. (عسگری و همکار، ۱۳۹۰: ۶۱-۶۰)

یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های اعتماد به نفس، توکل به خداوند است. از این رو خداوند در سوره آل عمران می‌فرماید: «هر کس به خداوند توکل کند، خداوند برای او کفایت می‌کند» و این امر نشان می‌دهد این موضوع از مهم‌ترین بحث‌های فرهنگ دینی است. بنابراین می‌توان گفت به عنوان یک مؤلفه خدامحوری در بحث فرهنگ دفاعی بسیار اهمیت دارد؛ زیرا توکل کنندگان به خدا، خداوند را حافظ خود می‌دانند و خود را به خدا می‌سپارند. توکل به خدا در بسیاری از موارد به عنوان رمز پیروزی معرفی شده است، تا جایی که رهبر انقلاب اسلامی در این باره می‌فرماید:

«ما عقیده داریم «ولینصرن الله من ینصره» چه کسی بیشتر از این ملت، نصرت دین خدا کرده و در میدان‌های خطر وارد شده است؟ پس نصرت الهی امری طبیعی و بدیهی است.» (مقام معظم رهبری، ۱۳۷۶/۰۵/۱۲)

رهبر معظم انقلاب اسلامی، پدید آمدن بیداری اسلامی را، حاصل حرکت مردم ایران و پیروزی انقلاب اسلامی می‌دانند. انقلاب اسلامی ایران نشان داد که با وارد شدن در صحنه مبارزه با دشمنان و ایمان الهی می‌توان بر ابرقدرت‌ها هم پیروز شد. مقام معظم رهبری در نماز جمعه پانزدهم بهمن سال ۱۳۸۹، صریحاً به این نکته اشاره می‌کنند که تجربه انقلاب اسلامی ایران در اتکاء به نصرت الهی، قابلیت انطباق با هر حرکت اسلامی و آزادی خواهانه را دارد. نصرت الهی شامل حال ملت ایران شد، به دلیل این که این کشور در راه نصرت دین خدا حرکت کرد. الآن هم که بیداری اسلامی در حال فراگیر شدن است؛ اولاً نفس این حرکت بیداری اسلامی، نصرت الهی است، دوماً؛ اگر در جهت خدا و هدف‌های الهی عمل بکنند پیروزی نهایی نصیب آن‌ها می‌شود.

۵-۹. تولید علم و دانش

یکی دیگر از مؤلفه‌های فرهنگ دفاعی، اهمیت تولید علم و دانش است. در اسلام به موضوع تعلیم و تعلم توجه زیادی شده است؛ به گونه‌ای که در قرآن بیش از ۱۵۰۰ مرتبه واژه‌های مرتبط با عقل، معرفت و اندیشه به کار رفته است. ارزش کسب علم در تمدن و فرهنگ اسلامی هنگامی است که با معنویت همراه باشد. دنیای غرب درباره پایبندی مسلمانان به معنویت حساس است و آنان را به تحجّر متهم می‌کند. غربی‌ها علم را جدای از اخلاق و معنویت پیش بردند؛ اما جمهوری اسلامی ایران، علمی را مفید و با ارزش می‌داند که امور اخلاقی در آن لحاظ شده باشد.

از دیدگاه مقام معظم رهبری، علم نقش اساسی و بسیار مهمی در رسیدن کشور به اهداف اصلی‌اش به‌خصوص اقتدار ملی دارد. از نگاه ایشان، فقط از طریق علم و فناوری است که کشور و ملت ما می‌تواند از لحاظ اقتصادی و سیاسی پیشرفت کرده و در نتیجه به عزت اقتصادی، سیاسی و بین‌المللی برسد:

«علم، ثروت هم ایجاد می‌کند، قدرت نظامی هم ایجاد می‌کند، اعتمادبه‌نفس هم ایجاد می‌کند. من بارها گفته‌ام، بازهم می‌گویم و بازهم بارها تأکید خواهم کرد که پایه و زیربنای اقتدار آینده شما ملت عزیز در قدرت علمی است.» (بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان برگزیده و نمایندگان تشکل‌های دانشجویی، ۱۳۸۴/۰۷/۲۴)

در بیانات ایشان، تأکید ویژه‌ای بر این نکته است که علم ابزار قدرت است و نظام سلطه با استفاده از همین مزیت خود، کشورها را تحت نفوذ و استعمار خود قرار داده است. به همین دلیل هم از طرفی انحصارطلبی علمی و از طرف دیگر جلوگیری از پیشرفت علمی کشورهای تحت سلطه و جهان سوم، از استراتژی‌های مهم و اصلی کشورهای سلطه‌گر است. به همین خاطر رهبر معظم انقلاب تأکید دارند که ملت ایران و به‌خصوص نسل جوان و دانشگاهی، باید در راه رسیدن به پیشرفت در علم و فناوری تلاشی جهاد گونه انجام دهند، تا کشور به استقلال کامل و اقتدار حقیقی دست یابد.

۵-۱۰. فرهنگ ایثار و شهادت

یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های فرهنگ دفاعی، داشتن فرهنگ ایثار و شهادت و همچنین داشتن روحیه عاشورایی است. فرهنگ ایثار و شهادت مجموعه‌ای از معانی نمادین است که ایثارگری و میل به شهادت را در افراد به وجود می‌آورد و با نهادینه شدن آن، نگرش‌ها و رفتار افراد را به سمت رفتارهای ایثارگران سوق خواهد داد.

انقلاب اسلامی که خود ثمره ایثار و شهادت است، موجب تغییر و تحول در تمامی سطوح جامعه گردید. در این عصر اطلاعات، اگر ملتی در راه حفظ و تقویت دستاوردهای فرهنگی خود قدم پیش نگذارد، نمی‌تواند در مقابل تهدیدها مصون بماند. شوق وصال به یار و غرق شدن در حضرت دوست، همواره بزرگ‌ترین آرزوی اولیای الهی بوده و هست. حضرت علی(ع) در نهج‌البلاغه می‌فرماید:

«نیروهای نظامی به دنیا دل نمی‌بندند و به قیامت اعتقاد دارند و زندگی ابدی خود را در شهادت می‌بینند. همچنین خداوند نیز دری از درهای بهشت را به

نام جهادگران می‌گشاید. دین اسلام و مذهب شیعه یعنی همان فرهنگ سیاسی شیعه، نقش بسیار مهمی در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت ایفا می‌کند. مصداق بارز فرهنگ ایثار و شهادت در دین اسلام و مذهب شیعه حادثه عاشورا است که در کربلا برای امام حسین(ع) اتفاق افتاد. قیام امام حسین در روز عاشورا و همچنین ترویج فرهنگ ایثار و شهادت باعث می‌شود که از دل بستگی افراد به زرق و برق و جاذبه دنیا کاسته شود.» (گلپرست و همکار، ۱۳۹۴)

ایثار و شهادت، از مهم‌ترین و اساسی‌ترین محورهای پایداری و بقای اسلام هستند و به‌نوعی آنچه باعث بقای اسلام و نظام اسلامی است، فرهنگ ایثار و شهادت است. این فرهنگ، برگرفته از فرهنگ عاشورا بوده که ما باید به آن توجه ویژه‌ای داشته باشیم. توجه به فرهنگ ایثار و شهادت، راز بیمه شدن کشور در برابر دشمنان است. جامعه امروز، نیازمند گسترش فرهنگ ایثار و شهادت است و در این زمینه، همه متصدیان وظیفه مهمی را بر عهده دارند. (قربانی، ۱۳۹۴: ۲)

آیت‌الله‌خامنه‌ای در خصوص فرهنگ ایثار و شهادت می‌فرماید:

«پاسدار انقلاب اسلامی، آگاهانه راه حسین(ع) را که ادامه راه انبیاء الهی است، انتخاب می‌کند و در این راه، فروغ خون حسین(ع) و شهیدان گلگون کفن کربلا را چراغ راه خویش قرار می‌دهد.» (پیام رهبر انقلاب اسلامی به سمینار سراسری سپاه، ۱۳۶۲)

ایشان در سخنرانی در جمع فرماندهان و بسیجیان لشکر ۲۷ محمد رسول‌الله(ص) فرمودند: «درس‌های عاشورا جدا است، درس شجاعت و درس چه و درس چه؛ از درس‌های عاشورا مهم‌تر؛ عبرت‌های عاشورا است.» (بیانات رهبر انقلاب اسلامی در جمع فرماندهان و بسیجیان لشکر، ۱۳۷۶/۰۲/۲۶)

برای اینکه روحیه شهادت تقویت شود، باید ایمان افراد قوی شود؛ چون ایمان فرد که قوی شود، باعث می‌شود مرگ را پایان زندگی نداند و بداند که با شهید شدن زندگی ابدی فرد شروع می‌شود و بخش اصلی زندگی انسان آخرت است. همین روحیه شهادت‌طلبی و ایمان قلبی و قوی مردم ایران باعث شده است که کشورهای مستبد جرأت حمله به کشور ما را نداشته باشند چون می‌دانند با حمله به ایران مردم عزیزمان با تمام قوا و توان خویش در مقابل آن‌ها ایستاده و تشنه شهادت هستند و هرگز تسلیم آن‌ها نخواهند شد.

۵-۱۱. ولایت‌مداری و ولایت محوری

ولایت و ولایت‌مداری در شیعه از جایگاه والایی برخوردار است؛ زیرا مکتب اهل بیت(ع) نمایانگر اسلام ناب محمدی(ص) و تنها نماینده واقعی آن است و هر کس که به وادی ولایت نزدیک‌تر و در ولایت‌مداری استوارتر است، از این چشمه‌های معنوی بهره بیشتری خواهد برد. با توجه به این‌که از ویژگی‌های انسان‌های ولایت‌مدار، وحدت و مبارزه با ضد ارزش‌ها است. بنابراین یکی از مؤلفه‌های فرهنگ دفاعی در اسلام، ولایت‌مداری است.

مقام معظم رهبری شاخصه ولایت‌مداری یک جامعه دینی را از نظر سیاسی چنین معرفی می‌کند که، «همه اجزای آن به یکدیگر و به آن محور و مرکز جامعه اسلامی یعنی ولی متصل باشند و از درون دارای یک اتحاد و ائتلاف باشند.» الگوپذیری امام خمینی(ره) از سیره مبارزاتی و حکومت پیامبر(ص) و حضرت علی(ع) و نیز اهداف قیام امام حسین(ع) در رهبری نهضت علیه ظلم ستم‌شاهی و هدایت توده‌های میلیونی در مبارزه و نیز پیروی مردم از فرمان‌ها و رهنمودهای امام(ره) و اسوه قرار دادن ائمه معصومان در صبر، استقامت و فداکاری و دشمن‌ستیزی، نهال انقلاب اسلامی ایران را تنومند و بارور ساخت.

مقام معظم رهبری با تحلیل رویداد جاودانه غدیر در تجلی حاکمیت اسلام و استقرار ولایت به معنی حکومت، ولایت امام خمینی(ره) را پرتویی از چشمه فروزنده غدیر می‌داند که توانست از لحاظ مادی و معنوی ایران را بازسازی کند. از نگاه ایشان، ولایت‌محوری مردم و اطاعت‌پذیری از فرمان‌ها امام(ره)، اصلی‌ترین مؤلفه پیدایش، شتاب و پیروزی انقلاب اسلامی است. (شیداییان، ۱۳۸۷: ۱۹)

۵-۱۲. همکاری دفاعی و بازدارندگی

همکاری یا همان دیپلماسی یکی از ابزارهایی است که می‌تواند به مناسبات کشورها چهارچوب ببخشد و آن‌ها را در مسیری هماهنگ هدایت کند. در این میان شکل مناسبات هر کشور در هر حوزه‌ای توسط نهادهای مسئول آن حوزه هدایت می‌شود و در این راستا حوزه مناسبات دفاعی و امنیتی از جمله حوزه‌هایی است که زیر عنوان «دیپلماسی دفاعی» شکل گرفته است. در چنین چارچوبی جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یک بازیگر فعال منطقه‌ای در حوزه منطقه خاورمیانه، به اهمیت نوع دیپلماسی خود به دلیل شکل‌بندی ژئوپلیتیک جنگ در منطقه واقف بوده و تلاش کرده است تا در روند تحولات منطقه‌ای به‌صورت فعالانه شرکت کند.

به عبارت دیگر بخش دفاعی کشور می‌تواند نقش مکمل برای سیاست ایران به دنبال کسب آزادی عمل کشور در روابط خارجی و اتخاذ نقش فعالانه و مستقلانه‌تر باشد تا بتواند در روابط بین‌الملل صاحب ابتکار عمل گردد. (درویشانی، ۱۳۹۲: ۱۸)

همکاری‌های دفاعی از مهم‌ترین مفاهیم کلیدی راهبردی محسوب می‌شود و بخشی از قدرت ملی است که برای ایجاد روابط خارجی با کشورهای دیگر نیاز است که از همکاری‌های دفاعی و دیپلماسی دفاعی به‌عنوان یک عمل قدرتمند بهره برده شود. بنابراین این بخش دو وظیفه مهم برعهده دارد؛ یکی نظارت بر کاربست سیاست دفاعی در عرصه همکاری و دیگری این که تضمین‌کننده وجود همکاری‌های دفاعی در عرصه سیاست دفاعی باشد.

دیپلماسی مورد نظر در فرهنگ دفاعی جمهوری اسلامی ایران، نوع خاصی از دیپلماسی دفاعی است که با دو کلیدواژه «ایرانیت» و «اسلامیت» نیز عجین شده و با اصولی متفاوت و جهت‌گیری‌های خاص نسبت به دیپلماسی دفاعی دیگر کشورها اشاعه پیدا کرده است. در دیپلماسی دفاعی اسلامی-ایرانی، زعامت ولی فقیه و نقش محوری آن در مدیریت عالیه امور سیاست خارجی از سویی و امور دفاعی از سویی دیگر به این الگو معنای خاصی بخشیده است. بنابراین ویژگی‌های این الگو را می‌توان چنین برشمرد:

اولاً، دیپلماسی دفاعی کشورمان مبنای اعتقادی و ایدئولوژیک دارد و برگرفته از نوع نگاه ما به انسان و جهان یعنی نظام معرفتی برخاسته از جهان‌بینی اسلامی است. بنابراین ترسیم تهدید و فرصت در محیط بین‌المللی نیز خواه در کلان آن و خواه با خوانش ویژه دفاعی، خروجی همین جهان‌بینی خواهد بود.

ثانیاً، اصول علمی کارگزاری دفاعی بین‌المللی را آیت‌الله خامنه‌ای به مناسبت‌های مختلف مطرح و ارائه کرده‌اند. و بر این اساس بازیگران محیط بین‌المللی را باید بر اساس نگاه رهبری، به کشورهای دوست، بی‌طرف و محارب تقسیم‌بندی کرد و دیپلماسی دفاعی ناظر بر روابط با دو دسته نخست، علیه تهدیدهای دسته سوم خواهد بود.

ثالثاً، دیپلماسی دفاعی کارکرد کمکی و تمهیدی داشته و جایگزین قدرت سخت‌افزاری در مقام جهاد دفاعی نیست. از این رو رهبر انقلاب اسلامی به‌صورت مکرر بر لزوم ایجاد، حفظ، تقویت و به‌روزرسانی قدرت عمل، چابکی و واکنش قاطع بخش دفاعی در برابر هرگونه تهدید خارجی تأکید می‌کنند. (کلانتری، ۱۳۹۳: ۲۷۲-۲۷۱)

۵-۱۳. ترویج روحیه بسیجی و دفاع مردمی

با توجه به این که این انقلاب یک انقلاب مردمی است و در زمان جنگ مردم به صورت خودجوش و با اختیار خود بسیج شدند و به دفاع از این نظام آمدند، این باعث می شود که یک حس تعلق نسبت به این نظام داشته باشند و برای حراست، حفاظت و بقای این نظام بکوشند. بنابراین دفاع مردمی مهم ترین ویژگی انقلاب اسلامی ایران است که در فرهنگ دفاعی جمهوری اسلامی ایران نیز انعکاس یافته است.

یکی از ابعاد انقلاب اسلامی که در پیروزی آن سهم بسزایی داشته، حضور یکپارچه مردم در صحنه بوده است. امام راحل نیز با اتکاء بر همین مردم توانست نظام ستم‌شاهی را سرنگون کند و سپس در برابر گروهک‌های تجزیه طلب و شیطنت‌های منافقین و مهم تر از همه، در جنگ تحمیلی به پیروزی‌های بزرگ نائل گردد. آیت‌الله‌خامنه‌ای در این خصوص می فرماید:

«مردم صاحبان این نظام هستند به چند دلیل: اولاً چون اسلام بیشترین حق را در اداره نظام‌های اجتماعی به مردم می‌دهد و هر دستگاه حاکم را یک دستگاه خدمتگزار برای مردم می‌داند. ثانیاً چون مردم تشکیل‌دهندگان و به وجود آوردگان این نظام بودند؛ زیرا این نظام مبتنی بر یک انقلاب بود و آن انقلاب را مردم به وجود آوردند. ثالثاً چون دخالت و نظارت مردم، بیشترین تضمین را برای حفظ این نظام از انحراف می‌کند.» (گلستانه، ۱۳۹۳: ۸)

تجربه تاریخ به خوبی نشان می‌دهد که ملت ایران از دیرباز در مقابله با دشمن متجاوز، با روحیه از خودگذشتگی ایستاده است. به عبارتی، دفاع از میهن به مثابه فریضه‌ای دینی و ملی، همواره در ذهنیت و باورهای مردم ایران نقش بسته است. در واقع، به واسطه چنین خصیصه‌ای است که مقوله مردمی شدن دفاع معنا پیدا می‌کند. این موضوع با توجه به حضور گسترده و بی‌مانند مردم در جبهه‌های جنگ تحمیلی عراق علیه ایران مطرح گردید. (عسگری، ۱۳۸۷: ۴۸-۴۷)

آیت‌الله‌خامنه‌ای این مقوله را یکی از شاخص‌های فرهنگ دفاعی ارزیابی کردند و در این خصوص می‌فرماید:

«دفاع ما دفاع مردمی بود. امروز هم هرگاه برای نظام اسلامی، خدای ناخواسته، مشکلی پیش آید، باز حل آن مشکل، حل مردمی است. نظام مردمی، انقلاب مردمی، دولت مردمی و دفاع مردمی است.» (مقام معظم رهبری، ۱۳۷۲/۰۵/۰۸)

نتیجه‌گیری

با توجه به این‌که جمهوری اسلامی یک نظام سیاسی است که بر پایه دین اسلام و مذهب شیعه بنا شده است، لذا دیدگاه‌ها و نظرات بزرگان و رهبران این نظام نیز برخاسته از مذهب و آموزه‌های دینی و فقه اسلام است و همچنین دین اسلام و مذهب شیعه، اهمیت زیادی برای انسان و امنیت او قائل است. بنابراین آراء، نظرات و تصمیم‌گیری‌های رهبران و بزرگان این نظام در حوزه امنیت، جنگ، صلح و مراوده با سایر کشورهای اسلامی برخاسته از دین و فرهنگ دینی است. در اینجا مهم‌ترین نتایج این پژوهش در قالب سه بند آمده است:

الف. رهبر معظم انقلاب اسلامی بر اساس بینش اسلامی و دینی که دارند، در تبیین ارزش‌ها، هنجارها و مؤلفه‌های فرهنگی نظام جمهوری اسلامی، توجه خاص و ویژه‌ای به شاخصه‌های اسلامی همچون خدامحوری، توحید، دوری از شیطان، شهادت‌طلبی، توکل، دفاع از مظلومان، بصیرت روشن، ایثار، غیرت، عزت، همکاری و تعاون و... دارند.

ب. با توجه به این‌که اساس شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی هویت فرهنگی دینی و دفاع مقدس است؛ لذا تکیه بر این فرهنگ و ارزش‌های دفاع مقدس که مبتنی بر آموزه‌های اسلامی است، بسیار حائز اهمیت است. بنابراین یکی از مهم‌ترین مسائل فرهنگی کشور جمهوری اسلامی ایران، ترویج و تبیین این هویت فرهنگی و ارزش‌های فرهنگ دفاع مقدس و همچنین صیانت از آن در مقابل فرهنگ‌های مهاجم بیگانه است که مخصوصاً در این زمانه تلاش‌های بسیاری در جهت از بین بردن این فرهنگ اصیل ایرانی - اسلامی داشته‌اند.

پ. یکی دیگر از مهم‌ترین نتایج این پژوهش، بررسی و تحلیل فرهنگ و اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری و تلاش جهت استخراج مهم‌ترین مؤلفه‌های فرهنگی علی‌الخصوص فرهنگ دفاعی است. اما با توجه به پیچیدگی منظومه فکری مقام معظم رهبری، بیان اندیشه دفاعی ایشان کار راحتی نیست، ولی چراغ راه ملت، پیگیری خط سیر تفکرات ایشان است. با مطالعاتی که در این زمینه روی بیانات و سخنرانی‌ها و آراء ایشان انجام شده است، مهم‌ترین مؤلفه‌های فرهنگی از دیدگاه ایشان عبارت‌اند از: استکبارستیزی و دفاع از مظلومان، افزایش بصیرت و هوشیاری، دشمن‌شناسی، استقلال ملی، مبارزه با اباحه‌گری، تقویت هویت و انسجام ملی، اعتماد و اطمینان به صدق وعده الهی، فرهنگ ایثار و شهادت، ولایت‌محوری و ولایت-مداری، همکاری دفاعی و بازدارندگی، تولید علم و دانش، صلح‌طلبی و همزیستی مسالمت‌آمیز، روحیه بسیجی و دفاع مردمی و دفاع همه‌جانبه.

بنابراین ما باید سعی کنیم زیرساخت‌های فرهنگی کشور و نظام جمهوری اسلامی را به‌گونه‌ای پی‌ریزی کنیم که تمام این مؤلفه‌ها در قالب آن جای‌داده شوند؛ چراکه با اجرای این مؤلفه‌ها در فرهنگ دفاعی کشور، قطعاً فرهنگ ما غنی‌تر شده و سمت‌وسوی فرهنگ کشور به همان جهتی که مدنظر مقام معظم رهبری است کشیده می‌شود و مهم‌ترین چیزی که مدنظر ایشان است یعنی همان مهندسی فرهنگی اجرا خواهد شد.

References

- A group of researchers (2014): *a review of the third seminar on the Imam Khomeini's defensive Thoughts (RA), Tehran: the political ideological organization of the Ministry of Defense and Armed Forces support. (In Persian)*
- Ardakani, Mehdi and Mohammad javaad alvandi (2012): "A comprehensive defense strategy for securing the Islamic Republic from the viewpoint of Imam Khomeini and the Supreme leader", *Journal of Afaq and Security, No 22. (In Persian)*
- Asgari, Mahmood (2008): *The Islamic Republic of Iran way of war in the imposed war, Tehran: Defense Strategic Research Center. (In Persian)*
- Asgari, Mahmood and Ahmad aghajani (2011): *The constituent factors and characteristics of the strategic culture of the Islamic Republic of Iran, defense letter, No. 3. (In Persian)*
- Asgari, Mahmood and ahmad aghajani (2012): *Factors and characteristics of defense policies of the Islamic Republic of Iran, Defense letter, Defense Strategic Research Center, No 30. (In Persian)*
- Cohen, Bruce (2105): *an introduction to sociology, translated by Mohsen salaasi, Tehran: totia. (In Persian)*
- Darvish shani, Hassan (2013): *the effect of divergence factors on defensive diplomacy of Islamic republic of iran towards*

- Saudi arabia, master, Thesis, Islamic Azad University, central Tehran branch. (In Persian)*
- *Esmaeili, mohammad (2016): Interview with Deputy of defense propaganda, the javan newspaper. (In Persian)*
  - *Ghahramaani nejad, bahaoddin, shahram esfandyar, meysam balbasi (2014): "A study of the components of strategic culture of Iran (with extent on the viewpoint of the Islamic Revolution leader Ayatollah Khamenei)", Journal of Contemporary Research of Islamic Revolution, Volume 1, Number 2. (In Persian)*
  - *Ghorbani, saeid (2015): "The study of the pre-and on- injuries of martyrdom-witness culture from the Supreme Leader", Journal of Cultural Engineering, No 55. (In Persian)*
  - *Imam Khomeini, rohollah (2006): Imam Khomeini's sahifeh, Vol22, Tehran: center for arrangement and publication of Imam Khomeini's works. (In Persian)*
  - *Jaani pour, Mohammad shokraani (2013): "The use of content analysis method in Understanding Hadiths", Journal of Quran and Hadith research, Year 66, Vol. 2, autumn and Winter. (In Persian)*
  - *Jazaayeri, seyed Masood (2011): "The soft war from the Supreme Leader's point of view", Journal of Culture Strategy, No 16. (In Persian)*
  - *Kalantari, nasrollah (2014): Defense diplomacy of Islamic Iran and smart defense from the Supreme Leader's point of view, Tehran: the political ideological organization of the Ministry of Defense. (In Persian)*
  - *Keshmiri, seyed Mohammad, sohraab anami alamdaari (2012): "The comprehensive defense approach and the Islamic-Iranian pattern of progress", Journal of Political and International Rahyaft Journal, No 32. (In Persian)*
  - *Lotfi marznaki, Rahman and Ali Alizadeh (2014): "a smart defense strategy in the defensive thought of the Supreme Leader", Vol. 2, Tehran, the political ideological organization of the Ministry of Defense. (In Persian)*

- Mansouri Larijani, Esmaeil (2000): *the effectiveness of defense policy from the viewpoint of the supreme Leader, cultural center publishing and ayeh publishing. (In Persian)*
- Mir mohammadi (2014): *an analytic study on cultural elements in Imam Khomeini intellectual system and the Supreme leader, Qom Islamic Republic of Iran broadcasting, Islamic Research center. (In Persian)*
- Motaharinia, Mehdi (1999): *Defense culture and Cultural defense, publication of Defense Studies Office of the Ministry of Defense and Armed Forces support. (In Persian)*
- PourHassan, naser (2011): *“Religious principles of strategic culture of Islamic Republic of Iran”, letter of Defense, No 3. (In Persian)*
- Salami, hossein (2016): *conference on explaining defense culture of the supreme leader, Tehran: holy defense news agency. (In Persian)*
- Sheidaayan, Hossain (2008), *vellayat and vellayat madari fro, point of view of martyr Motahari, Domain Information of hozeh. (In Persian)*
- Shokranloo, shoja momen (2009): *The Islamic believers in quran and Hadith, Tehran: Shirvan publication. (In Persian)*
- *Speeches the supreme leader in different occasions for different layers of society from the www.khamenei.ir .(In Persian)*
- Ghorbani Moghadam, mohammad (2009): *insight in nahjolbalaghe, Isfahan: hayate tayebeh publishing. (In Persian)*
- Golestaneh, ahmad (2014): *The intellectual and human pillars of the Islamic revolution from the viewpoint of the Supreme Revolution, the Keyhan newspaper. (In Persian)*
- Golparast shahandeh, ghanbar (2016): *Solutions to promote and reinforcement the culture of martyrdom and sacrifice in society, hoze elmie al-Zahra (Khalkhal). (In Persian)*

Principles and components of defense culture in the Supreme Leader's thought

*Mohammad molavi*¹

*Mehdi molavi*²

Abstract

Considering that the components of the defense culture in every nation constitute the main components of the civilization of each State, by identifying those components, it can help to better enrichment of those components. The aim of the present study is to investigate the principles and components of defense culture in the Supreme Leader's thought. Therefore, this research seeks to answer this question, which are the most important principles and components of defense culture from the point of view of the supreme leader. results of the present study indicates that these components are included; strive against arrogance And defending oppressed, Cooperation of defense and inhibitory, pacificism and peaceful coexistence, increasing of insight and awareness, recognizing enemy, national independence, fighting against permissiveness, Strengthening national identity and solidarity, trust and faith to the god's permission, the culture of self-sacrifice and martyrdom, having faith on velayat_e_faghih, science production, having basiji spirit and defend the people, The research method is descriptive-analytic.

Keywords: culture, defense, defense culture, supreme leadership.

---

¹. Assistant professor of *Quranic sciences and hadith*, Faculty of Theology, Imam Khomeini International University, Qazvin.

². MA graduated of business management, Faculty of Humanities at Shahed University (responsible author). Email: mahdimolavi2111@gmail.com